

Teemu Toivonen

Kirkkoon liittyjät matkalla yhteisön jäsenyydessä

Subjektifikaatio katekumeenityön mahdollisuutena

Ortodoksisuuden tutkijana -symposiumi

Itä-Suomen yliopisto, Joensuu 21.11.2024

Ortodoksia 65 (2025), 148–156

DOI: 10.61560/ortodoksia.161708

Johdanto

Ortodoksisen kirkkoon liittymisen motiiveja ja yksittäisten ihmisten prosesseja ja teitä kirkon jäsenyyteen on paitsi tutkittu,¹ niistä on myös saatavilla runsaasti elämänkerrallisia kuvauksia. Tutkijana ja katekumeenityöstä Hel-singin ortodoksisessa seurakunnassa vastanneena pappina minua kiinnostavat kirkkoon liittyneitä tutkiessa kysymykset persoonan ja yhteisön suhteesta, mutta myös yhteisön muodostumisen kysymykset. Yhteisö erilaisina käsitteinä esiintyy useasti ortodoksisen kirkon jäsenyyttä käsittelevissä teksteissä, mutta sitä ei juurikaan ole tarkasteltu tutkimuksessa kirkon jäsenyyden alustana tai kontekstina. Miten yksilö reagoi yhteisön tosiasialliseen moninaisuuteen, vaikka se pyritään esittämään yhdenmukaisena ja kristillisen uskon perusopetuksia säilyttävänä instituutiona? Miksi tai miten esimerkiksi kirkkoon liittynyt henkilö, joka toistuvasti kohtaa asenteita ja opetusta, joiden mukaan hänen omana itsenään oleminen ei ole sallittua tai edes toivottavaa, kuitenkin kokee kirkossa jotain sellaista, että sen jättäminen ei ole vaihtoehto? Tai toisin päin, mitä yhteisön jäsenyyteen kasvaminen tarkoittaa sellaisen näkyvän, jopa yhteisössä (muodollista tai epämuodollista) valtaa käyttävän henkilön

1 Ks. esim. Kupari 2022, 2023; Slagle 2011.

kohdalla, joka kuitenkin on tyytymätön paikallisen yhteisönsä keskeisinäkin arvoina pitämiin asioihin ja toimintatapoihin jopa siinä määrin, että aika ajoin kieltää olevansa tuon yhteisön jäsen?

Näihin kysymyksiin ei varmasti ole tyhjentäviä vastauksia, ainakaan niiden etsiminen ei ole yksinkertaista tai itsestään selvää. Sen vuoksi ajatellen, että uusien näkökulmien ja teoretisointien testaaminen on tarpeen, jotta uskonnollisesta kasvatuksesta, uskonnollisuudesta ja lopulta teologiasta voidaan käsitteellistää uusia välineitä ihmisten kohtaamiseen. Ortodoksisen teologian tutkimus on haastavaa. On välttämätöntä puhua samaa kieltä ympäröivän yhteiskunnan ja akateemisen ympäristön kanssa. Kaiken kuitenkin opetetaan olevan jo sanottu joskus tai jossain pyhässä menneisyydessä, joten tutkijan tehtäväksi jää ainoastaan aiheiden sanoittaminen ja järjestäminen ympäröivälle kontekstille ymmärrettävästi. Kasvavana riskinä näyttääkin olevan tutkimuksen tietynlainen reaktiivisuus. Reagoidaan milloin mihinkin vastaan tulevaan ajattelumalliin tai keskusteluun. Pitkäjänteisen ilmiöiden tarkastelun sijaan nouseaan puolustamaan jotain aiempaa tapaa puhua ja keskustelu – tutkimuskin – pyrkii jäämään pinnalliseksi sen syvällisistä lähteistä huolimatta. Tämän kaiken keskellä erityisesti käytännöllisen teologian tutkija kokee olevansa suurennuslasin alla: hänen tutkimuskohteenaan ei ole pyhä menneisyys, vaan konkreettisten ihmisten, langenneiden Jumalan kuvien kaipuu Jumalan luo.

Tarkastelen tässä artikkelissa ortodoksiseen kirkkoon liittyjille järjestettävän toiminnan opetussuunnitelmaa. Motiivina tähän on omien tutkimuksellisten kiinnostuksen kohteiden lisäksi Suomen ortodoksisen kirkon katekumeeniyön opetussuunnitelman uusiminen. Huolellinen sosialisatio on ollut hallitseva tavoite ortodoksisessa kasvatustieteessä viime vuosikymmenet. Suomalaisille ortodoksikasvattajille ovat tuttuja ortodoksisen kasvatuksen teoreetikkojen, Boojamran² ja Tarasarin³ sosialisatioon ja siitä kehitetty liturgisen katekeesin malli. Tässä yhteydessä sosialisatio kuvaa hyvin tavoitetta saattaa Kirkon uudet jäsenet sitoutuneiksi yhteisön osasiksi, oikein uskoviksi, mutta myös ”oikein” toimiviksi ja ajatteleviksi. Kuitenkin tavoitteena on myös persoonallinen jumalasuhde, jonka tarkastelu yhteisönäkökulmista on hankalaa. Kasvatustieteessä on viimeisten vuosien aikana käyty keskustelua *subjektifikaation* käsitteestä osana kasvatuksen tavoitteita.⁴

2 Boojamra 1989.

3 Tarasar 1995.

4 Esim. Varpanen 2018; Biesta 2020; Thompson 2024.

Tässä artikkelissa valotan käsitteen sisältöä ja analysoin sen suhteutumista Suomen ortodoksisen kirkon vuonna 2013 hyväksyttyyn aikuiskasvatuksen opetussuunnitelmaan. Katekumeenityö on kirkon mukaan sen aikuiskasvatuksen tavoitteellisinta osaa.⁵

Kasvatuksen tavoitteet

Kasvatuksen tavoitteita voidaan tarkastella ainakin seuraavien kolmen käsitteen avulla. *Kvalifikaatio* on se kasvatuksen tavoite, jolla kasvatettavista pyritään tekemään ”osaajia”, tiedollisesti päteviä ja pärjääviä yksilöitä. Vaikka lääkäri tarvitsee tietyt tiedot ja taidot voidakseen harjoittaa ammattiaan. *Sosialisaatio* puolestaan on tavoite, jossa kasvatettavat omaksuvat yhteisön arvot ja asenteet, joilla toimia yhteisön jäsenenä. Tutkimusta on tehty esim. lääketieteen opiskelijoiden sosiaalistumisesta oman alansa työ- ja laajempaan yhteisöön. Nämä ovat yleisesti tunnustettuja ja pitkään tarkasteltuja ja teoretisoituja käsitteitä kasvatustieteen ja uskonnollisen kasvatuksen kentällä. *Subjektifikaatio* sen sijaan on käsitteenä uudempi tulokas ja yhdistyy professori Gert Biestan nimeen. Biesta hahmottelee käsitettä 2000-luvun alkupuolen tutkimuksissaan. Subjektifikaatiolla kuvataan henkilön kasvamista autonomiseksi, muiden odotuksista riippumattomasti toimivaksi persoonaksi. Joillain toisilla termeillä voitaisiin puhua omaksi itseksi kasvamisesta, joka ei ole lineaarinen tai yksi- tai kaksiulotteinen prosessi.

Näiden kolmen tavoitteen tunnustetaan toimivan yhdessä ja toisiinsa nivoutuen, joskin subjektifikaation jännitteinen asema suhteessa kvalifikatioon ja sosialisaatioon on yhtä lailla ilmeinen.⁶ Tampereen yliopiston muun muassa varhaiskasvatusta ja aktivismia tutkinut Jan Varpanen kiteyttää seuraavasti:

Siinä missä sosialisaatio on olemassa olevan järjestyksen osaksi kasvamista, subjektifikaatio on suhteellista itsemääräämisoikeutta suhteessa tällaisiin järjestelmiin, mutta myös tähän kuuluvaa vastuuta omista teoista. Sosialisaation kantavana voimana toimivat tavat ja normit ovat määriteltäviä, kun taas subjektifikaation ydin on avoimuus. Avoimuuden mukana tulee kuitenkin myös vastuu, sillä määrittäessään itse toimintaansa ohjaavia tapoja ja periaatteita ihminen on yksin vastuussa teoistaan.⁷

⁵ ORT.

⁶ Varpanen 2018, 5–6.

⁷ ibid. 7.

Biesta tekee eron subjektifikaation ja persoonan tai henkilökohtaisten mielipiteiden ilmaisemisen välillä siten, että subjektifikaatio tarkoittaa sitä, miten edellä mainitut asiat kohtaavat maailman:

Subjektifikaatiossa ei siis ole tarkoitus kysyä opiskelijoiden mielipiteitä tai tarjota heille mahdollisuuksia ilmaista itseään ”ilman rajoja”. Tämä ei tarkoita sitä, että subjektifikaatiossa olisi kyse siitä, että opiskelijoita kielletään ilmaisemasta itseään. Kyse on pikemminkin siitä, että varmistetaan, että se, mitä opiskelijat ilmaisevat, voi ”kohdata” maailman niin, että todellisuuden tarkastus, kuten olen sanonut, tulee mahdolliseksi. Loppujen lopuksi, vaikka opiskelijat saattavat ilmaista hienoja asioita, he ilmaisevat myös hyvin ongelmallisia ajatuksia ja vakaumuksia, joten pelkkä ”hyväksyminen” ei riitä. Minä tahansa ilmaisun hyväksyminen vain siksi, että se on peräisin opiskelijalta, ei ole vain epäedullista, vaan se voi itse asiassa myös olla ongelmallista ja jopa vaarallista.⁸

Biesta peräänkuuluttaa aikaa subjektifikaation toteutumiseksi. Kun tarkoituksena on saada kasvatettava kohtaamaan maailma, ei vain omaksumaan käsitteitä, ”todellinen” maailma ikään kuin keskeyttää oppimisen. Tarvitaan ”keskeyttämistä” – *hidastamista ja luovuttamista, aikaa, jotta opiskelijat voivat kohdata maailman, kohdata itsensä suhteessa siihen ja ”työstää” tätä kaikkea.*⁹ Keskeyttäminen, viivästyttäminen ja ravitseminen ovat kolme tärkeää ja konkreettista elementtiä, jos kasvatuksessa halutaan ottaa subjektifikaatio vakavasti.¹⁰

Huonosti ymmärrettyssä subjektifikaatiossa on riskinä myös, että vastuu oppimisesta sysätään oppijalle. Samoin on olemassa riski, että ”opiskelijat” eivät halua, tai eivät tarvitse, kasvattajien tarkoituspieriä. On myös mahdollista, että subjektifikaatio pelkistyy sosialisatioksi, kun tavoitteet asetetaan ainoastaan kasvattajan näkökulmasta. Kasvattajan näkökulma kasvatettavaan on aina rajallinen. Kasvatustieteen professori Veli-Matti Värri toteaa, että ”subjektifikaatio tavoitetaan, kun kasvattaja ymmärtää oman käsityksensä rajallisuuden ja antautuu dialogiin kasvatettavan kanssa.”¹¹ Oman tutkimukseni ja työkokemukseni perusteella tällaiselle ajattelulle olisi katekumeeni-

⁸ Biesta 2020, 100.

⁹ Biesta 2020, 98.

¹⁰ ibid. 98. Katolisen kirkon aikuiskasvatussuunnitelmassa aika, viipyily asioiden äärellä on kirjattu auki. KAT, ks. myös Yamane 2014.

¹¹ Värri 1997, 82, 164.

työssä paikkansa. Kirkon teologisesti koulutettujen työntekijöiden käsitys opetettavien maailmankuvista, siitä, mitä he kirkosta hakevat, voi olla joskus kaukanakin todellisuudesta, tai ainakin se vaihtelee.

Subjektifikaation suhteesta sosialisointiin käsitteeseen käydään siis keskustelua. Käsittääkö sosialisointi myös esimerkiksi oppijan sisäisiä prosesseja?¹² Thompson muun muassa kritisoi Biestaa siitä, että tosiasiaa subjektifikaatioon vaikuttaa aina opettajan tai ohjaajan ohjaus ja tavoitteet, joita koululle on asetettu koulutuksen ja sosialisoinnin osalta. Voisiko kirkko olla paikka, jossa koulutuksen ja sosialisoinnin painetta ei olisikaan siinä mitassa kuin koulumaailmassa ja näkyykö tämä (aikuiskasvatuksen) opetus-suunnitelmassa nyt? Näkyykö jotain kuvattua ajattelusta nykyisellään Suomen ortodoksisen kirkon tavoissa valmistaa aikuisena ortodoksiseen kirkkoon liittyviä kirkon jäsenyyteen?

Voimassa olevan aikuiskasvatuksen opetussuunnitelman tarkastelu

Käytän aineistonani Suomen ortodoksisen kirkon aikuiskasvatuksen opetussuunnitelmaa. Kirkolla on kolme eri instansseissa hyväksyttyä opetussuunnitelmaa kirkolliseen kasvatukseen: varhaiskasvatuksen, aikuiskasvatuksen ja kristinoppikoulujen opetussuunnitelmat. Kävin kaikki dokumentit läpi, mutta keskityn aikuiskasvatusasiakirjaan, koska se pitää sisällään ”tavoitteellisimpana” suunnitelmana kirkkoon aikuisella iällä liittyville tarkoitetun katekumeenityön. Kuten voi olettaa, opetussuunnitelma keskittyy vahvasti tiedollisiin sisältöihin, koulutukseen. Mukana on myös eksplisiittisesti sosialisointiin tavoitteena viittavia kohtia, kuten ”tuntee kirkollisen tapakulttuurin perusteet”, mutta myös subjektifikaation tavoitetta lähestyviä sanoituksia. Oheiset taulukot (taulukot 1 ja 2) ovat esimerkkejä Suomen ortodoksisen kirkon internet-sivujen tekstistä, joka on koottu varsinaisen opetussuunnitelman pääkohdista.¹³

¹² Thompson 2024, 372.

¹³ ORT1, ORT2.

Taulukko 1

Yleisesittelyn teksti	tavoite
Kirkollisen aikuiskasvatuksen tavoitteena on aina parantaa seurakuntalaisten tietämystä oman kirkkonsa traditiosta ja uskosta.	KVAL
Sen avulla pyritään kasvattamaan aktiivisia seurakuntalaisia, jotka osallistuvat ja toimivat omassa seurakunnassaan	SOS
tuntien oman kirkkonsa opin ja tradition pääkohdat.	KVAL
Samalla tavoitteena on vahvistaa ortodoksista elämäntapaa ja uskon ilmaisemista jokaisen seurakuntalaisen omassa elämässä	SUBJ
ja ohjata seurakunnan jäseniä osallistumaan henkilökohtaisesti kirkon elämään,	SOS
jotta sekä tiedollinen	KVAL
että hengellinen kasvaminen tapahtuisi yhtäaikaaisesti ja tasapainoisesti.	SUBJ

Taulukko 2

Teksti	tavoite
Ihmisen elämä etiikka –osiossa pyritään siihen, että ihminen tietää ja tuntee ne keskeiset kirkon opetuksen periaatteet,	KVAL
joihin oman elämän eri eettisissä valintatilanteissa voi turvautua.	SUBJ
Hän pystyy tarkastelemaan myös yhteiskunnallisia ja sosiaalisia eettisiä ongelmia	SUBJ
kirkon näkemykseen tukeutuen.	SOS
Lisäksi hän ymmärtää perheen merkityksen kirkon elämän perusyksikkönä sekä ymmärtää ortodoksisen kirkon näkemyksen ekumeeniseen avioliittoon.	KVAL
Ortodoksinen maailma –osiossa pyritään antamaan yleiskuva seurakunnan ja koko kirkon hallinnon perusteista,	KVAL
jotta hän osaa käyttää mahdollisuuksiaan	SUBJ
vaikuttaa oman seurakuntansa ja kirkkokunnan päätöksentekoon.	SOS
Samalla tutustutaan maailmanlaajuisesti ortodoksisten kirkkojen perheeseen sekä yhteisen että alueellisen perinteen eri muotoihin sekä orientaaliin kirkkoihin. Kirkon diakonia- ja avustustoimintaan sekä lähetystyöhön tutustumisella	KVAL
pyritään ohjaamaan syvällisempään vastuuseen lähimmäisistä.	SUBJ

Kvalifikaatioon viittaavan tekstin määrä hallitsee nykyistä suunnitelmaa, mutta sosialisiaation elementtejä tekstissä on mukana myös vahvasti. Koska subjektifikaation käsite on kasvatustieteessäkin suhteellisen uusi, sen tun-

nistaminen vaikuttaisi hedelmälliseltä lähestymistavalta tutkittaessa uskonnollisten yhteisöjen toimintaa ohjaavien dokumenttien taustoja. Tässäkin tapauksessa opetussuunnitelman laatijoiden ymmärryksessä on ollut ainakin henkilökohtaisten uskonnollisten tarpeiden huomioiminen, joten subjektifikaation kenttään sijoittuvia tavoitteita on ainakin tällä ymmärryksellä helppo löytää. Henkilökohtaisen jumalasuhteen tai hengellisen elämän tunnistaminen muodostanee tälle ilmiölle luonnollisen selityksen uskonnollisen yhteisön omiin tarpeisiinsa muokkaaman tekstin osalta.

Suunnitelma keskittyy tiedollisiin sisältöihin, eli kvalifikaatioon, mutta keinojen mukaan tuominen antaisi mahdollisuuden tuoda mukaan selkeämmin sanoitettuna myös sosialisaaion ja subjektifikaation tavoitteita. Esimerkiksi opetuksen keston ei ole otettu kantaa, ainoastaan sisältöihin. Vastaa- vasti esimerkiksi katolisen kirkon *Rite of Christian Initiation of Adults*, USA:n katolisten piispojen alaisuudessa tehty ohje ottaa ajan ja ”keskeytykset” tiedolliseen oppimiseen huomioon esimerkiksi katekumeenivaiheen viime viikkojen, paaston ajan fokuksen siirtymisessä informaatiosta formaatioon.¹⁴

Johtopäätökset

Nykyinen aikuiskasvatussuunnitelma ei juurikaan ota kantaa opetusmetodeihin. Näin ollen tilaa jää hyvin vähän sosialisaaion, mutta varsinkin subjektifikaation tavoitteiden asettamiseen. Näitä tavoitteita tosin olisi tarpeen sanoittaa tarkemmin, jotta opetussuunnitelma nyansseineen olisi sen toteuttajille ymmärrettävä. Mainittakoon tässä yhteydessä, että pikaisella sosiaalisen median kyselyllä aikuiskasvatuksen opetussuunnitelma oli edellä mainituista kolmesta suunnitelmasta: varhaiskasvatus-, aikuiskasvatus- ja kristinopiskoulusuunnitelmasta, vastaajille tuntemattomin. Myös suunnitelman tuominen käytännön tasolle on siis asia, johon uutta suunnitelmaa luodessa olisi tärkeää kiinnittää huomiota. Tarvitaanko taustalle myös työntekijöiden ja toimijoiden koulutusta oppimisen tavoitteista?

Tutkimuksellisesti subjektifikaatio uskonnollisen kasvatuksen tarkastelun käsitteenä voisi auttaa sanoittamaan jotain siitä sanoittamattomasta, mikä ihmisessä tapahtuu hänen sitoutuessaan – eri tavoin elämän eri vaiheessa – uskonnollisuuteen ja uskonnolliseen yhteisöön. Millä tavalla persoonä oikeastaan tulee persoonaksi, kristinuskon termin Jumalan kuvaksi

14 KAT

ja kasvaa kaltaisuudessa osana yhteisöä? Kuinka paljon yksilö kasvaa ihmisyydessä joutuessaan viipyilemään toisissa persoonissa ja katkaisemaan välillä älyllisen oppimisen prosesseja toisia ihmisiä kohdatessaan? Ehkä näiden kysymysten avulla päädytään johonkin, joka jo on ilmaistu Kirkon pyhässä menneisyydessä, mutta retket nykyistenkin ihmistieteiden alueilla antavat välineitä artikuloida erilaisia uskonnollisuuden piirteitä monimuotoistuvissa yhteiskunnissa. Esimerkkinä vaikkapa yksilön vakaumuksen yhteisölliset ilmaisumuodot. Niiden tunnistaminen on nykyisellään tunnistettu vaikeaksi esim. maahanmuuttoviranomaisille¹⁵, mutta ne ovat ortodoksisen kirkon kielessä itsestään selvä, jopa välttämätön ulottuvuus kirkon jäsenyyttä. Tarvitaan toisin sanoen lisää monitieteistä, synteettistä tutkimusta ja kunnioitettavaa keskustelua suhteessa ”oikeisiin” teologisiin arvoihin, joista ihmiskuva muodostaa luontevan keskustelupinnan kysymyksille kristillisen kasvatuksen tavoitteista ja keinoista.

15 Ahonen & al. 2020.

Lähteet ja kirjallisuus

Ahonen, Talvikki & al. (2020). Aidosti uskossa. *Politiikasta*. <https://politiikasta.fi/aidosti-uskossa/>

Biesta, Gert (2020). Risking Ourselves in Education: Qualification, Socialization and Subjectification Revisited. *Educational Theory* 70:1, 89-104. <https://doi.org/10.1111/edth.12411>.

Booiamra, John L. (1989). *Foundations for Christian Education*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press.

KAT <https://www.usccb.org/beliefs-and-teachings/who-we-teach/christian-initiation-of-adults/> katsottu 11/2024.

Kupari, Helena (2022). Religious practice among Finnish converts to Orthodox Christianity: Between ritual and sincerity. *Approaching Religion* 12:3, 62–78. <https://doi.org/10.30664/ar.112255>.

Kupari, Helena (2023). Transitions from the Evangelical Lutheran to the Orthodox Church in Finland. An Application of the Conversion Career Approach. *Journal of Religion in Europe* 16:1, 81–106. <https://doi.org/10.1163/18748929-bja10072>.

ORT1 <https://ort.fi/aikuiskasvatus/> katsottu 18.11.2024.

ORT2 <https://ort.fi/aikuiskasvatus/katekumeeniopetus/> katsottu 18.11.2024.

Tarasar, Constance (1995). Liturgical Catechesis for Ecclesial Faith and Life. Teoksessa Miller, Randolph Crump (toim.) *Theologies of religious education*.

Religious Education Press. Birmingham, Alabama, 83–120.

Thompson, Andrew (2024). Rethinking Subjectification: On the Limits of Bieasta's Educational Theory *Educational Theory* 74:3, 371–388.

Varpanen, Jan (2018). Subjektifikaatio ja leikki: varhaiskasvatuksen antia subjektifikaation mahdollisuuden jäsentämiselle. *Kasvatus ja aika* 12:3, 5–18.

Yamane, David (2014). *Becoming Catholic: Finding Rome in the American Religious Landscape*. New York, USA: Oxford University Press.